

USENER : DE STÉPHANO ALEXANDRINO

WARBURG INSTITUTE
FHH 78

26
6223 J

Uscens

F
H
H
78
+

INDEX SCHOLARVM

QVAE

SVMMIS AVSPICIIS

REGIS AVGVSTISSIMI

G V I L E L M I

IMPERATORIS GERMANIAE

IN

VNIVERSITATE FRIDERICIA GVILELMIA RHENANA

PER MENSES AESTIVOS ANNI CIOIOCCCLXXIX

A DIE XXI MENSIS APRILIS

PVBLICE PRIVATIMQVE HABEBVNTVR

PRAEFATVS EST HERMANNVS VSENER
DE STEPHANO ALEXANDRINO

BONNAE

TYPIS CAROLI GEORGI VNIV. TYPOGR.

UNIVERSITY OF LONDON

INSTITUTION

UNIVERSITY OF LONDON

UNIVERSITY OF LONDON

UNIVERSITY OF LONDON

RECTOR ET SENATVS

VNIVERSITATIS FRIDERICIAE GVILELMIAE RHENANAE

COMMILITONIBVS

S.

Stephanus Alexandrinus, de quo commentaturi sumus, ingraescente barbarie postremus ueterem scholae mathematicae Alexandrinae famam sustentauit. qua re quod eius memoriam paene obliteratam quantum licet repraesentare animum induximus, gratum eis omnibus facturi esse nobis uidemur, quibus litterarum artiumque Graecarum historia cordi est. nam ut iucundum est artem nascentem et ad summa fastigia ascendentem sequi, ita necessarium historiae est descendentem quoque et labentem nosse, quippe quae rudioribus medii aeni saeculis magistra fuerit.

Philosophi Stephanus et nomine utitur et munere publico functus est. hunc enim eius titulum testantur eclogae codicis Vaticani n. 1059, quas in libello academico quo ad historiam astronomiae symbolam dedi p. 7 indicaui, f. 523^v *Στεφάνου μεγάλου φιλοσόφου τοῦ Ἀλεξανδρέως καὶ καθολικοῦ διδασκάλου* et f. 529^v *Στ. φιλοσόφου καὶ μεγάλου διδασκάλου*, liber de tabulis astronomiae manualibus cod. Vatic. 80 f. 14 *Στεφάνου μεγάλου φιλοσόφου καὶ Ἀλεξανδρέως*, dissertationis apotelesmaticae exempla tum *Στ. φιλοσόφου Ἀλεξανδρέως* tum *Στ. φιλοσόφου καὶ οἰκουμενικοῦ διδασκάλου τοῦ Ἀλεξανδρέως*; librorum denique chemicorum codex antiquissimus Marcianus 299 in indice *Στ. Ἀλεξανδρέως οἰκουμενικοῦ φιλοσόφου καὶ διδασκάλου* (cf. H. Koppii *beitraege zur geschichte der chemie* fasc. II p. 261). similiter in tractatu chemico codicis Vindobonensis medici n. 14 f. 53^v artis sacrae auctores sic recensentur, ut memoratis Mercurio Ioanne Democrito Zosimo haec addantur: *οὗτοι οἰκουμενικοὶ πανεύφημοι φιλόσοφοι καὶ ἐξηγηταὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους διαλεκτικῶν τε θεωρημάτων Ὀλυμπιόδωρος καὶ Στέφανος ὃς τινες κτλ.* (u. Lambecii commentt. t. VI p. 398 ed. Koll. et Koppii l. i. p. 345): nam hoc elogium neque alio quam ad Olympiodorum Stephanumque referri posse et citra fidem postea tantum non omnibus chemiae auctoribus adhibitum esse (ut in Gothano codice apud Koppium p. 349) luce est clarius.

audit igitur aut *οἰκουμενικὸς* uel *καθολικὸς διδάσκαλος* aut *μέγας φιλόσοφος* uel *διδάσκαλος*. similem constat Georgii Choerobosci fuisse dignitatem, cuius scholis Theodosianis *Γεωργίου διακόνου καὶ χαρτοφύλακος μεγάλου γραμματικοῦ καὶ οἰκουμενικοῦ διδασκάλου* in co-

dice Marciano 489 (cf. Villosionis anecd. Gr. II p. 103 Gaisfordi Choerob. p. v), ἀπὸ φωνῆς Γεωργίου διακόνου οἰκουμενικοῦ διδασκάλου in cod. Parisiensi, ut Leo Allatius testatur de Georgiis n. XIV (Fabricii bibl. Gr. x p. 626), orthographiae Γεωργίου τοῦ Χοιροβοσκοῦ Βυζαντιῶν γραμματικοῦ καὶ οἰκουμενικοῦ διδασκάλου (Crameri anecd. Oxon. II p. 167), libello de tropis in uno saltem libro Parisino 2008 τοῦ σοφιστάτου καὶ λογιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ (sic) διδασκάλου κυρίου Γεωργίου τοῦ Χοιροβοσκοῦ (cf. Walzii rhetorum Gr. t. VIII p. 802) inscribitur. Etiam aliorum uirorum hoc titulo ornatorum extat memoria, quos Cangius in glossario p. 304 indicauit: τοῦ οἰκουμενικοῦ διδασκάλου Ἰγνάτιος οὗτος ἐκαλεῖτο, cuius epigramma in Sigmate porticu regiae Theophilus imp. (829—842) insculpi iusserat (cf. Theophanes continuatus p. 143, 11 ed. Bonn.), et Ἀλεξίου φιλοσόφου γεγονότος μεγάλου διδασκάλου saeculo XI exeunti adscribendi, cuius uersus duos Leo Allatius diatr. de Symeonibus p. 168 edidit. Difficile est infinitas imperii Byzantini dignitates et honores accurate definire: οἰκουμενικοῦ uel καθολικοῦ uel μεγάλου διδασκάλου quod fuerit munus, aut egregie fallor aut dubium non est. pertinebat illud ad litterarum uniuersitatem imperialem unicam quam Theodosius alter a. 425 in ipsa imperii arce instituerat: οἰκουμενικός igitur erat professor publicus, ut legis uerbis utar, 'ex eorum numero qui uidentur intra Capitoli auditorium constituti' uel 'qui in Capitolio tantum docere praecepti sunt' (cod. Theod. XIV 9, 3 et cod. Iustin. XI 19). uolgo sane Cangio auctore (Constantinop. Christ. II 9, 3 in scriptorum Byzantin. sylloge Veneta t. XXI p. 118) οἰκουμενικόν dieunt quasi rectorem quendam uniuersitatis et inter professores principem fuisse, Zonarae maxime auctoritate freti, qui hist. xv 3 facinus atrox a Leone Isauro a. 725 in orthodoxos imaginum defensores commissum sic coepit narrare: οἶκος ἦν ἐν τῇ καλουμένῃ βασιλικῇ ἔγγιστα τῶν Χαλκοκρατείων βασιλείας, ἐν ᾧ καὶ βίβλοι τῆς τε θύραθεν σοφίας καὶ τῆς εὐγενεστερας καὶ θειοτέρας πολλαὶ ἐναπέκειντο ἦν δ' οὗτος ἀνεκαθεν τοῦ προὔχοντος ἐν λόγοις οἰκητήριον, ὃν οἰκουμενικόν ἐκάλον διδάσκαλον, ὃς καὶ δώδεκα εἶχεν ἐταίρους συνοικοῦντας αὐτῷ, κακίονους τῆς λογικῆς παιδείας μετέχοντας κατὰ τὸ ἀχρότατον. τούτοις καὶ σιτήσεις ἀνεῖντο δημόσιαι, καὶ παρ' αὐτοῖς ἐφοίτων οἷς ἔμελε λογικῆς παιδείας καὶ γνώσεως, οὓς καὶ ὁ βασιλεύων συμβούλους ἐν τοῖς πρακτέοις πεποιήτο. sed duodecim illos ἐταίρους constat professores publicos non fuisse. ἐταῖρος uiri docti alicuius uel γνώριμος is quoque est qui eius doctrinae se applicauit. ac locupletior quam Zonaras saeculi XII scriptor nunc Ed. Muralti opera testis prodiit Georgius monachus saeculi IX medii, cuius haec est illius facinoris narratio l. IV p. 634 φασὶ δὲ τινες πιστότατοι ἄνδρες ὅτι πρὸς τῇ βασιλικῇ καλουμένῃ κινστήρῃ τῇ οὔσῃ πλησίον τῶν Χαλκοκρατείων παλάτιον ἦν σεμνόν, ἐν ᾧ ἐπῆρχε κατὰ τύπον ἀρχαῖον οἰκουμενικός διδάσκαλος ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ἑτέρους μαθητὰς αὐτοῦ καὶ συλλήπτορας ἰβ, πᾶσαν ἐπιστήμην μετεχομένους καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ κρατίνοντας δόγματα, βασιλικὰς διαίτας καὶ βίβλους ὡσαύτως ἔχοντας, ὧν ἄνευ οἱ βασιλεῖς γνώμης καὶ βουλῆς οὐκ ἐθέσπιζον. τούτους ὁ ἀγριώτατος θῆρ καὶ δασύνημος βάνανσος προσκαλεσόμενος ἐπειρᾶτο πείθειν αὐτοῦ τῇ ἀθείᾳ. τῶν δὲ τοῦτο μὴ καταδεξαμένων ἀλλὰ μᾶλλον ἐλεγξάντων αὐτοῦ τὴν ἀσίβειαν προσέταξε στρομένους αὐτοὺς ἀτίμως ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ τοῦ διδασκαλείου αὐτῶν ἐγκλεισθῆναι. τούτου δὲ γενομένου τῇ νυκτὶ πάλιν ἀποστειλάς ὁ ἀνήμερος λέων ἢ δράκων νυκτεπάρχους τινὰς καὶ ἀπηγεῖς ἄνδρας προσέταξε συναθῆναι πλῆθος ξύλων καὶ τούτων ὑπαναφθέντων κατακαῆναι τοὺς ἄνδρας μετὰ τῶν οἰκημάτων καὶ τῶν βιβλίων καὶ τῶν λοιπῶν τῶν αὐτοῖς ὑπαρχόντων. οὗ γενομένου ἄρδην

πάντες κατεφλέχθησαν. ἔκτιστε οὖν ἢ τῶν ἐπιστημῶν γνώσις ἐν Ῥωμανίᾳ ἔπαυσεν τῇ τῶν βασιλευόντων γνωσιμάχων ἀπονοίᾳ μειουμένη ἕως τῶν ἡμερῶν Μιχαὴλ καὶ Θεοδώρου τῶν εὐσεβῶν καὶ πιστοτάτων βασιλέων [a. 842—859], cf. Cedrenus t. I p. 795, 19 et Leo grammaticus p. 177, 7 ex Georgio pendentes. fabulatores quomodo postea rem auxerint, uidere licet in Glyca p. 522, 6 Ephraemio u. 1697 sqq. p. 78 Constantino Manasse u. 4257 sqq. p. 182 sq. Codino p. 83, 3¹. itaque testibus non numeratis sed examinatis hunc oecumenicum nemo non intellet clericum esse theologiam et fortasse philosophiam Aristotelicam professum, adiunctos illi fuisse apostolorum numerum aequantes, qui simul ab illo ad maiora instituerentur et illum adiutarent siue adulescentulis erudiendis siue alio modo. sic demum perspicitur tantum imperatoris interfuisse, illorum assensum ut aucuparetur. quasi seminarium quoddam theologorum dixeris, ab imperatoribus sustentatum, sub patriarcha (tunc Germano) constitutum. quin translate etiam patriarcha CPolitanus οἰκουμηνικὸς διδάσκαλος dictus est, ut Ioannes Chrysostomus a Georgio inde ab a. 620 archiepiscopo Alexandrino in codice Vindobonensi historico n. 5 f. 135^r et Theodorus Studita a Naueratio in Combefisii historia haeresis monothelitarum (Par. 1648 p. 857^a), cum eum magis proprie, ut uno exemplo defungar, Theophylactus hist. p. 24, 19 τὸν μέγαν τῆς ἀπανταχόθιν οἰκουμένης ἀρχιερέα καὶ πρόεδρον uocet.

Philosophiae nec minus ceterarum artium studia cum sub Phoca intermortua torpuissent, Heraclius imperator ad uitam expergefecit. et quantumuis detraxeris adulatoris laudationi, haerebit aliquid ueri in uerbis quae Theophylactus Simocatta Philosophiam ipsam in historiarum prologo loquentem introducit p. 24 ed. Bonn. *καὶ γὰρ δὴ τότε (sub Phoca) τῆς βασιλείως στοᾶς ἐξωστρακίσθη . . . χρόνῳ δ' ὕστερον Ἡρακλεῖδα διέσωσαν καὶ τὴν πολιτείαν ἀπέδωσαν καὶ τὸ ἄγος τῶν ἀνακτόρων ἀπεδιοπομήσαντο. καὶ δῆτα καὶ πρὸς τὰ βασιλέων τεμένη εἰσέφυκισαν, καὶ περιλαλῶ τὰ βασίλεια καὶ ταῦτα δὴ τὰ ἀρχαῖα καὶ Ἀττικὰ μουσουργῶ κελadhήματα.* his flosculis si praeter fauorem imperatoris certa rei memoria exornatur, quod equidem existimo, significatur cathedram philosophiae imperialem a Phoca neglectam ab Heraclio instauratam esse inposito qui nomine dignus esset philosopho. quod munus cui imperator dederit, iam liquet: Stephano Alexandria ab antiqua mathematon arce arcessito. quo etiam familiariter imperatorem usum esse postea apparebit.

Orbem artium quas Stephanus Constantinopoli professus sit satis patulum scriptor libelli quem infra edemus p. 17^a 16—^b7 indicat. cui si fides habenda est, complectebatur ille cum Platonis Aristotelisque explicatione geometriam arithmetica musicam [chemiam astrologiam]

I hi demum librorum suppellectilem, qua studia clericorum illorum carere non poterant, sciunt bybliotheecam fuisse maximam, illam si dis placet quam Iulianus apostata condiderat, instaurarat Zeno: nempe 36500 uolumina Manasses, 36500 Glycas incendio absumpta esse somniant; nam Homeri carmina in pelle draconis scripta praetermitto. de oecumenico eiusque adiutoribus Manasses haec habet

u. 4264 τὸν τηλικούτον κῆπον δὲ καὶ τὸ τοσοῦτον ἄλσος (bybliotheecam dicit)

θεῖος ἀνὴρ πεπίστευτο πρόχων ἐν σοφίᾳ.

4270 τούτῳ συνῆσαν ἕτεροι καὶ συνδιῆγον ἄνδρες
καθάπερ ὑποστράτηγοι γενναίῳ στρατηγῆτι —

4274 ἄμισθοι δ' ἦσαν παιδευταὶ τοῖς ἐρασταῖς τοῦ λόγου κτέ.

Codinus quae propria habet, non minus futilia sunt.

astronomiam. seclusi ab hoc indice scholarum chemiam et astrologiam non solum ordine inepte turbato quam maxime suspectas. nam altera certe harum artium astrologia uel eam ob causam releganda erat, quod scriptor ipse eis artibus quas publice profiteri soleat statim ^b7 astrologiam opponit, ut qua nunc demum discipulos initiaturus sit; de chemia mox suo loco dicetur. In reliquis nihil est quod iuste addubites. nam coniungi mathematicon et philosophiae disciplina multum ante coepta erat. signum ni fallor Platonici olim dederant, inter recentiores Proclus utriusque generis scriptis eminuit. Alexandriae quo Syriani doctrinam Atticam Hermias translulerat, eius filius Ammonius non solum philosophus sed etiam geometra astronomusque (cf. Damascius Photii bibl. 242 p. 341^b 25) atque arithmeticus (cf. Photius bibl. 187 p. 145^a 36 cf. 181 p. 127^a 7) celeberrimus uergente saeculo quinto et ineunte sexto habebatur idemque, quod Stephani causa moneo, Ptolemaei syntaxim praelegere solebat (cf. Damascius Photii p. 127^a 9). Stephanique aetate Ioannes Philoponus etiam de arithmetica astronomiaque libros edidit. quid? cum Vlpianus digg. L 13, 1 philosophos et geometras discernat diuersamque utrorumque condicionem ostendat, in Theodosii II academia CPolitana mathematicis ne locus quidem relinquere-
retur, nisi illa philosophiae adiungerentur, cui unam saltem cathedram imperator edicto supra indicato concessit. qua re cum Hesychius uir inl. onomatologum suum conscriberet, fieri non potuit quin mathematicos industres inter philosophos recenseret. quae cum ita sint, consentaneum est artes mathematicas non potuisse omnes ubique eodem loco haberi paruae fructu tractari. si quis enim astronomiae potissimum operam dabat, ei cum arithmetica et geometria necessariae essent, musica neglegi poterat. ac musicae qui status saeculo sexto fere medio fuerit, pretiosum Olympiodori testimonium docet quod Dauides seruauit in scholiorum Aristot. sylloge Brandisiana p. 16^a 40 *ιστιόν δὲ ὅτι φησὶν ὁ Ὀλυμπιόδωρος, ὡς τῶν μὲν ἄλλων μαθηματικῶν εἰδῶν μέχρι τοῦ νῦν φυλάττεται λείψανον, ὁλον τῆς ἀριθμητικῆς, τῆς γεωμετρίας, τῆς ἀστρονομίας· περὶ δὲ τῆς μουσικῆς φησὶν "ἡμεῖς τῆς κλέος ὅλον ἀκούομεν οὐδέ τι ἴδμεν". οὐδὲν [οὔτε ed.] γὰρ σφίξεται, φησί, λείψανον τῆς μουσικῆς. ἰστιόν δὲ ὅτι εἰσὶ μέχρι τοῦ νῦν βιβλία μουσικά.* at docere musicam ne Byzantini quidem magistelli desierunt, quod nono saeculo Ignatius diaconus in Bollandi actis sanctorum mart. II p. 707^d, undecimo saeculo ineunte Romanus Seleucensis eodemque iam uergente Michael Psellus in Sathae bibliotheca Graeca t. IV p. 121 testantur. hi igitur hanc doctrinam perinde atque ceteras compendi factam minus minusque in diem intellegentes tradebant ut poterant.

Praelectiones Platonicas erunt fortasse qui in suspicionem uocent. nam sublata schola Platonica a. 529 disiectisque eius auctoribus ipsa philosophia Platonis extincta esse eo magis uideatur, quo magis infesta ecclesiae habebatur. sed cum CPoli Agathias lectionem Platoniam prae se tulit, tum nero Alexandriae illa studia, etsi prae Aristotelicis paullatim refrigescerant, tamen saeculo sexto minime neglecta sunt. Ammonium Hermiae f., cuius disciplina uirorum optimorum feracissima fuit, constat etiam Platonis dialogis enarrandis operam dedisse, cf. Damascius Photii p. 127^a 8 et 341^b 22 (ubi tamen addit *μᾶλλον δὲ τὰ Ἀριστοτέλους ἐξήσκητο*) et Zacharias p. 84. 98 al. Boiss. atque ex huius discipulis Olympiodorum et Aristotelis et Platonis interpretem assiduum, quando quidem is in commentario Arist. meteor. f. 12^a de stella crinita mense augusto anni 565 p. Chr. obseruata accurate rettulit, potest senem attigisse adulescens Stephanus. quin etiam Ioannem Philoponum, qui de Aristotelis phys. IV 10 p. 217^b 29 se a. d.

III non. mai. anni 617 commentari ipse memorat, ferunt Platonem tractasse cf. Fabricii bibl. Gr. IV 37, IX t. IX p. 366 ed. pr. post Heraclii tempora etiamsi manifestum est Platonem neglectum esse, tamen a. 895 extitit qui codicem unicum nunc Bodleianum Ioannis calligraphi manu scribendum curaret Arethas. dein inde a saeculo undecimo Pselli potissimum exemplo Plato resumptus multumque tractari denuo coeptus est. itaque quod praeter libelli apotelesmatici scriptorem etiam fragmentum chemicum Vindobonense (supra p. 3 propositum) Stephanum Platonis interpretem dicit, fide carere mihi quidem non videtur.

De Aristotelicis scholis scriptor iste parum dicit: eos enim tantum Aristotelis libros indicat qui in philosophia naturali uersabantur, τὰς Ἀριστοτελικὰς φυσιολογίας. unius id genus commentarii in libros de caelo scripti certum praesto est testimonium in scholiorum huius operis farragine qualem codex Vaticanus 499 et Ottobonianus 45 exhibent²: hinc Brandisius in scholiis Arist. p. 467^b 34 locum protulit et Symeon Seth Antiochenus in cod. Monacensi Gr. 105 f. 266^v sustulit: καὶ πάντα μὲν τὰ σώματα ἐν τόπῳ εἰσι πλὴν τῆς ἀνάστρον σφαίρας τῶν ἀνωτάτω ἐκείνη γὰρ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἔξωθεν αὐτῆς τὸ περιέχον αὐτὴν οὐκ ἐν τόπῳ ἐστὶ λέγεται δὲ εἶναι τὰ μέρη αὐτῆς ἐν τόπῳ διὰ τὸ ἐπ' ἀλλήλων περιέχεσθαι, ἡ δὲ ὁλότης οὐ³. ὁ δὲ Ἀλεξανδρεὺς Στέφανος ἐξηγούμενος τὴν περὶ οὐρανοῦ πραγματείαν περὶ τοῦτον ἐπαπορεῖ [ἐξαπορεῖ Sym.] λέγων· εἰ ἐποθεῖμεθ' αὐτὰ ἀνελθόντα ἄχρι τοῦ ἀκροτάτου μέρους τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὴν χεῖρα ἐπιχειροῦντα ἐμβαλεῖν ἐπὶ τὰ ἔξω τοῦ οὐρανοῦ, ἀρά γε ὠθοῖσα [sic S. ὠθοῦσα Br.] ἡ χεῖρ ἐξελεύσεται ἄνωθεν ἢ κωλυθήσεται ἐξελεῖν [hoc u. om S.]; εἰ μὲν οὖν εἴπωμεν [hoc u. om Br.] ὅτι ἐξελεύσεται, ἔσται [ἔστιν S.] ἐκεῖσε [ἐκεῖ S.] τόπος δεκτικὸς σώματος [δεδικνῶς σώματα S.] καὶ τι κενόν· εἰ δὲ μὴ [δ' οὐκ S.] ἐξελεύσεται, ἔσται ἐκεῖσε τὸ σῶμα ἀντιτυποῦν καὶ κωλύον τὴν ἔξοδον τῆς χεῖρός. κάκεινος μὲν ἐπαπορήσας οὐδὲν ἐπελύσατο κτλ. sed Stephanus etiam logice Aristotelicam discipulis non potuit non praeire. leguntur hodieque in codice Parisiensi n. 2064 saeculi undecimi f. 36^v σχόλια σὺν Θεῷ ἀπὸ φωνῆς Στεφάνου φιλοσόφου εἰς τὸ περὶ ἐρμηνεύσεως Ἀριστοτέλους (finiuntur f. 87^v): quae cum olim Cramerus anecd. Paris. t. I p. 389 indicasset, nuper Hermannus Diels noster sua manu descripsit edetque ex decreto academiae Berolinensis. ea quominus recentiori alicui Stephano uindicentur, obstat Muhammedis ibn Ishâq auctoritas, qui in libro *Fihrist* Syris potissimum auctoribus usus inter libri περὶ ἐρμηνεύσεως commentatores etiam Stephanum refert, cuius summam adnotationum⁴ memorat p. 249 (cf. A. Mueller *die griechischen philosophen in der arabischen überlieferung* Hal. 1873 p. 14). idem categoriarum interpretem p. 248 (Muell. p. 13) Stephanum nuncupat Alexandrinum, ut quin idem philosophus quode nos disputamus dicatur, iam dubitandi caussa non relinquatur⁵.

² non recte in illis codicibus scholia ex Damascio excerpta esse indicatur. nam una cum Stephano etiam Ioannes Philoponus adhibitus est, cf. Brandisius in commentationibus academiae Berolinensis a. 1831 p. 69.

³ hucusque Symeonis lectionem integriorem expressi, discrepantia Brandisiana non adnotata.

⁴ Muellerus uertit *compendium des Stephanos, selten und nicht vorhanden; ausserdem eine erläuterungsschrift von Galenos*. sed illud, rarum esse librum nec inueniri, dubium est quo pertineat: Fihristi codices ad Stephanum, scriptores Arabes posteriores ad Galenum referunt. de compendii uoce Arabica GILDEMEISTERS in-terrogatus hoc mihi respondit: *das arabische heisst wörtlich zusammenfassungen, kann daher stehen und wird gebraucht von gesammelten bemerkungen, miscellaneen u. s. w.* quod optime quadrat in librum superstitum.

⁵ cetera aut incerta aut aperte falsa quae uolgo ferunt (cf. Buhlius *Aristot.* I p. 313 ex Fabricii

sed ultra logicen et physicen Stephani studia Aristotelica promota esse non licet credere. etenim ethica quamquam docta rerum explicatione illustrauerat Adrastus, continuis commentariis Aspasius Alexander Porphyrius⁶ explanauerant, tamen praelegere illa inde a saeculo IV nemo ausus est. post longam intercapedinem saeculo XII ineunte Eustratius Nicaeensis ethica inani uerborum flumine diluere potius quam dilucidare conatus est itemque illo nix maior natu Michael Ephesius. ita euenit ut ad politica ne uestigium quidem eruditae curae, ad ethica, quod quidem inter electorum ex antiquis exilitatem et saeculi XII loquacitatem medium intercedat, nihil diem tulerit. poetica grammaticis, rhetorica rhetoribus relicta erat: his Hermogenes, illis Proclus maxime satis erat: Aristoteli enucleando utrique pariter inpares. quo factum ut poetices unum tantum exemplar diem tulerit, rhetoricae non ante extremum saeculum undecimum commentatores extiterint⁷. Egregie cum his conuenit, quod inter artes, quibus Nicephorus patriarcha CPolitanus (806—815, mortuus 828) operam dederit, Ignatius diaconus duas tantum philosophiae partes recenset logicen et physicen (act. sanct. mart. t. II p. 705 § XVI). primus post Themistios et Eunapios rhetoricam artem cum philosophia Constans Psellus⁸ coniunxit saeculo undecimo, hoc ipsum identidem gloriatus (cf. Sathae bibl. Gr. t. IV p. 120 sq. 434. v p. 175 sq. 476), qui aequalium studia profecto non mediocriter excitauit, ac uenam fontis purioris, ut sibi uideretur, oppressam et absconditam suoapte ingenio denno aperuit (cf. l. s. IV p. 122 sq. v p. 176): hic non dubito quin, ut lectionis Platonicae repetendae auctor fuit, ita etiam ad ethicos et rhetoricos Aristotelis libros tractandos uiam saltem monstrauerit.

Ex scriptis Stephani superstitibus unum supra indicaui commentarium Aristotelicum. de reliquis acturo proficiscendum mihi esse uideo a testimonio quod in codice Chortasmeni nunc Vaticano (cf. symb. ad hist. astr. p. 7) f. 523^v legitur: *οὗτος ἐστὶ Στέφανος ὁ ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως ὁ καὶ τὸ Ἑλληνικὸν πρόχειρον διασαφήσας οἰκείους ὑποδείγμασιν* ὁ τῆς

bibl. Gr. II p. 116. 119 ed. pr.) consulto omisi. nam Stephanos medicum, commentatorem rhetoricae, presbyterum Antiochenum (et ipsam astronomiae non rudem cf. Cosmas topogr. Christ. VI p. 264 sq.), alios procul habeo.

⁶ cf. *Führer* p. 252 in A. Muellere l. s. p. 21, quae res a probabilitate non abhorret. sed quod ibidem Themistius in ethica commentatus esse fertur, ualde et V. Rosco Hermae t. II p. 194 et mihi suspectum est. neque aliter de Zachariae scholastici testimonio p. 123 Boisson. iudico: *ἐτίγγανεν (Ammonius) ἡμῶν ἐπέραν Ἀριστοτέλους ἐξηγούμενος πραγματικῶν, ἣν ἠθικῶν ἀρετῶν περὶ ἐκεῖνος συνέγραψε*: non credo hoc ad ueritatem fictum esse.

⁷ de Stephani a Cramero editi in anec. Paris. t. I deque anonymi qui a Neobario editore nomen traxit temporibus dictum est a Brandisio Philologi t. IV p. 39 sq. pretiosam antiquiorum studiorum reliquiam quae est de interrogatione et responsione ad rhet. III 18 poteram in hac caussa tacere. ceterum de rhetoricae commentatoribus cf. *Mus. Rhenan.* t. XX p. 134 sq.

⁸ Psellus his philosophiae partibus se incubuisse tradit (in Sathae bibl. Gr. IV p. 120): logicae, physicae, primae philosophiae, sed mox p. 121 inter alteram et tertiam quattuor mathematica intercalat; primam ille philosophiam potius ex litteris arcanis uelut Mercurii termaximi libris, oraculis Chaldaicis, Platonicis recentioribus repetebat quam ex Aristotele (cf. IV p. 121 v p. 478). philosophiam practicam in Xiphilini apologia t. V p. 185 sq. memorat amici caussa. Ceterum caue ne Pselli Ioannisque Itali titulum *ἑπαιτος* (uel *πρωτος* uel *ἑπαιτος καὶ διδάσκαλος*) τῶν φιλοσόφων ad munus cathedrae imperialis referas, cf. Gangius gloss. p. 1636 sq. et Sathae l. s. IV p. LVI.

παραδόξου χρυσοποιίας εύρετής τε ὁμοῦ καὶ ἐξηγητής· ὁ καὶ τὸ περὶ Μωάμεθ τοῦ Θεομοσοῦς τε καὶ ἀσεβοῦς συστησάμενος Θεμάτιον καὶ προεπιπὺν τοσοῦτοις ἐμπροσθεν χρόνοις περὶ τῆς αὐτοῦ δυναστείας καὶ σὺν Θεῶ δὲ ἐλπίζομεν καταλίσεως. in his cum falsa a ueris secernenda sint, praeuertor libris spurii arguendis.

In multis enim exemplis feruntur editaeque sunt a Iulio L. Idelero in physicorum et medicorum Graec. minorum uol. II p. 199 sqq. LECTIONES CHEMICAE nouem ad Heraclium imperatorem datae; prima hoc insignitur titulo: *Στεφάνου Ἀλεξανδρείως οἰκουμενικοῦ φιλοσόφου καὶ διδασκάλου τῆς μεγάλης καὶ ἱερᾶς τέχνης. περὶ χρυσοποιίας πράξις σὺν Θεῶ πρώτῃ*; rectius in tabula codicis Marciani (u. supra p. 3) *Στ. Ἀλ. οἰκουμενικοῦ φιλοσόφου καὶ διδασκάλου περὶ τῆς ἱερᾶς τέχνης τῆς τοῦ χρυσοῦ ποιήσεως*⁹. nimis hoc opus laudibus in codice Chortasmeni effertur, cum Stephanus elogio ὁ τῆς παραδόξου χρυσοποιίας εύρετής τε ὁμοῦ καὶ ἐξηγητής ornatur: quod tamen librarius scilicet nomini ac famae tanti auctoris parsurus eodem quo scripsit minio obduxit. namque inuentorem artis sacrae non Stephanum fuisse neminem fugiet. ars illa cum olim cum astrologia et magia arte coniuncta esset, ut erat in Nechepsi regis fabulosi farragine et fortasse in Africani cestis¹⁰, saeculo tertio singillatim exerceri librisque doceri coepta est. neque enim caussam idoneam uideo, cur de Ioannis Antiocheni fide dubitemus Diocletianum in Aegypto artis sacrae uolumina uetuisse et cremari iussisse testati exc. Vales. p. 834 (in Muelleri fragm. hist. IV p. 601 f. 165). quid quod circa medium saeculum quartum (c. 345) Firmiens *scientiam chimiae* memorat mathes. III 15, 9 p. 81 Bas. (cf. Koppius l. s. p. 44 sq.) et in commentis Lucani, quae eodem maxime saeculo et quinto orta esse alias demonstrabo, Nechepos *antiquissimus poeta* eodem nomine, quo initiatos arte secreta ornare solebant¹¹, nuncupatur p. 48, 4? quinto saeculo exeunte quam floruerit ista chemia, Aeneas Gazaenus indicat p. 67 et 71 Boiss., ut non miremur, cum a. 506 Ioannem Antiochenum impostorem *χυμεντήν* relegatum legimus in Theophane p. 231, 3 uel Cedreno t. I p. 629, 9. Chemiam igitur Stephanus etsi minime inuenit, potuit tamen (quis negauerit?) nosse et exercere. at non potuit artem secretam, immo uetitam publice profiteri, quod libelli apotelesmatici scriptor siue potius, ut p. 6 uidimus, interpolator p. 17^{b4} inepte significat; uide modo quanto rectius arcanam metallorum scientiam alius interpolator profiteatur p. 19^{b5}. sane quisquis has nouem lectiones scripsit, non minus quam genethliacus, quode statim dicemus, multus in eo est ut artem profanam cum religione Christiana conciliet orthodoxorumque odia molliat. at quis has homilias potius et preces quam lectiones, sacri furoris simulati plenas, quibus naturae mysteria et fidei christianae miris modis permiscerentur, non dico perlegat sed inspiciat, quin prorsus illas a sobrio mathematici ingenio abhorreere sentiat? sed melius accuratiusque quam mihi licet hanc rem VALENTINVS ROSE agat, qui dum bybliotheas rimatur, ne hoc quidem litterarum genus neglexit.

Deinceps in scholio Vaticano OPVSCVLVM APOTELESMATICVM indicatur, quo imperii

9 de hoc opere H. Koppius copiose ut solet materiam congegit *beitr.* II p. 487 sqq.

10 cf. Syncellus p. 676, 11 Bonn. eandem superstitionum mixtionem etiam papyrus Leidensis saeculi IV prae se ferre uidetur, cf. H. Koppil *beitr.* I p. 97 sq.

11 ποιητής quid in chemicorum sermone significet, Reinesius uar. lect. II 5 p. 154 sq. docet. de commentorum Luc. loco uide quae mus. Rhen. t. XXVI p. 157 sq. disputauit.

Arabici a Mohammede conditi fata praedicta erant. eiusdem Cedrenus mentionem fecit histor. t. I p. 717, 7 his uerbis: τῷ ιβ̄ ἔτει [imp. Heraclii] ἤγουν τῷ ̄ξρλα ἀπὸ κτίσεως κόσμου, μηνὶ σепτεμβρίῳ ̄, ἡμέρᾳ ἕ ἐγένετο θεμάτιον τῶν Σαρακηνῶν παρὰ Στεφάνου Ἀλεξανδρέως τοῦτοις κανονίσαντος κρατῆσαι ἐν ἰσχύι μὲν ἔτη τδ̄, ἐν δὲ συστροφῇ καὶ ἀκαταστασίᾳ καὶ συμφροσῇ ἕτερα ἔτη ̄ς, ὡς εἶναι τὴν διακράτησιν αὐτῶν ἄπασαν εὐτυχοῦσαν καὶ δυστυχοῦσαν ἔτη τ̄ε· ἐν τῷ ̄ ἐνιαυτῷ, καθά φησι καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας [c. 21, 16], "τάδε λέγει κύριος· ἔτι ἐνιαυτὸς ὡς ἐνιαυτὸς μισθωτοῦ, καὶ ἐλλείψει ἡ δόξα Κηδάρ, καὶ τὸ κατάλοιπον τῶν τοξενμάτων υἱῶν Κηδάρ τῶν ἰσχυρῶν ἔσται ὀλίγον". λείπει οὖν ἕως τῆς * *, ἐὰν ἄρα καλῶς ἐθεμάτισεν ὁ ἀστρονόμος Στέφανος· ἀλλ' ὡς οἶμαι λεπτόν παχὺ ἔλαθεν ἐκεῖνον. χρῆ δὲ εἶδέναι ὅτι ὁ Κηδάρ δεύτερος υἱὸς τοῦ Ἰσμαήλ ἦν. haec Cedrenus aliunde sumpta excerptis e Theophane interposuit. alioqui debebat, qui regni initium secundum solitum sibi computum in anno mundi 6103 fixerat (p. 713, 20), duodecimum Heraclii imp. annum cum a. m. 6114 aequare. Heraclii autem annus XII a kal. sept. siue maus in regni suscepti die sollempni calculum ponere, a non. oct. a. 621 currit: quem annum quin indicare Cedrenus uoluerit, eo dubium non est quod statim res mense aprili a. 622 (Ἰνδικτιῶν ῑ h. e. sept. 621 usque ad extremum aug. 622: Theoph. p. 466, 3) gestas subiungit. ac re uera dies tertius m. sept. a. 621 in feriam quintam incidit. quae cum ita sint, apparet annum mundi non potuisse ̄ξρλα dici, sed ̄ξρλ, quo numero restituto notatio cum computo uolgari Byzantino congruet. igitur cum a. d. III non. sept. a. 621 iudicium illud siderum factum esse dicatur, quo spatium CCCLXV annorum imperio Arabum datum esset, sequitur ut tempus istud fatale a. p. Chr. 986/7 euenturum fingatur, is autem cui locum Cedrenus debet, anno sexagesimo ante supremam, si dis placet, Arabum diem h. e. a. 926 scripserit. hiatum quo locus deformatur iam facile puto suppleri posse: adnotauerat scriptor ille mihi ignotus λείπει οὖν ἕως τῆς [τετάρτης γενησομένης Ἰνδ. ιε̄], h. e. reliquos etiamtum esse quattuor indictionum cyclos, quibus peractis ind. XV imperii Arabici finem fore. at Cedrenus qui historiam suam usque ad a. 1057 continuauit, naticinii uanitate perspecta numerum omisit dubitationemque iniecit.

Haec Cedreni et Chortasmeni testimonia si sola noueris, incertus haereas, uerene Stephanus rerum nouarum nuntio ex Arabia CPolim perlato siderum quaestionem instituerit necne. nunc felici casu accidit ut ipsum opusculum in eclogarum astrologiarum collectiones, quales plures etiam nunc exstant (cf. symb. ad hist. astron. p. 21), reciperetur et sic ad hanc usque aetatem propagaretur. cuius cognoscendi cupiditate cum auctores illi me incendissent, copiam mihi CAROLI HALMII officiosa uoluntas fecit codice Monacensi Gr. CV chartaceo saeculi XVI suppeditato: de quo nolo iterare quae Ign. Hardtius in catalogi t. I p. 560 sqq. rettulit¹². unde cum transcripsissem, exemplum meum postea cum codice Vindobonensi philol. Gr. CVIII char-

12 de codice Parisino Gr. 2419 chartaceo saeculi xv BONNETVS meus quae rettulit, desiderium eius adhibendi, licet cum Vindobonensi cognatus sit, non excitabant. satis erit titulum et initium libelli, ut in eo libro leguntur, attulisse: Στεφάνου φιλοσόφου Ἀλεξανδρέως. ἀποτελεσματικά πρόγναια, πρὸς τιμώθειον γραμματικὸν τὸν ἑαυτοῦ μαθητὴν. περιθέσεις τοῦ μοῦμηθ: Τῶν ἤδη πεπονημένων τῶν παλαιῶν σοφῶν περιδασκαλιῶν. ἐπιστημονικὸς μῆσις βίβλοι: τὴν ἡσυχολογὴν μέθοδον, πραγματευσάμενος ὡς κράτισθαι τιμῶθει ἀδελφῷ τὸ παρὸν τοῦ ἀνεγκαιαίου τρόπου τῆς ἐπιστοῦς καὶ ὄνησιμου διδασκαλίας, καθῆρηκάμην κτλ. ceterum in hoc quoque codice Stephani libellus syllogae apotelesmaticae includitur ut caput κζ.

taceo saeculi XV, qui summis regni nostri ministris benevole intercedentibus mihi commodatus erat, accurate contuli. maturassem editionem, nisi alia circumspicienda esse subsidia in summa utriusque libri discrepantia intellexissem. haec mihi nuper VALENTINI ROSE amica liberalitas inperitit: qui cum ante hos duos annos Florentiae Stephani libellum ex codice ceteris antiquiore Laurentiano pl. XXVIII 14 chartaceo saeculi XIV descripsisset et apographon suum cum Laurentiano eiusdem plutei 13 integrum, cum Laurentiano XXVIII 16 ibi tantum ubi illi inter se discrepabant contulisset¹³, ultro mihi schedas suas transmisit paratisque frui iussit. hi libri praeter Monacensem omnes eclogas apotelesmaticas collectas continent. aucto sic instrumento fretus iam recensere libellum et eius originem fidemque explorare ausus sum.

namque Stephanum istum non ex stellis sed ex euentu Arabum fata uaticinatum esse, id liber ipse quem proposui clamat. praedicat astrologus XXIV fore Arabum reges (p. 23^b 25) iamque p. 26 sqq. singulorum regum formas mores res gestas, denique tempora definit. quae aut omnia aut pleraque cum rerum memoria egregie concinere nemo non uidebit, qui quidem cum rerum scriptoribus contulerit. quae comparatio quo facilius institui posset, regum nomina singulis capitibus adscripsi, ut olim in libro seorsim edito factum fuisse interpolator p. 31^b 8 contendit: nam singula quaeque ad ueritatis normam ego quidem quantum potui exegi, sed exacta in commentario proponere inutile mihi esse uidetur, cum Weilli et Caussini opera publice pateant. hoc unum adnoto, uel in corporis habitu describendo, in qua re Arabum auctores consentaneum est uariasse, hunc scriptorem cum Elmacino Erpenii (Lugd. Bat. 1625. 4) non numquam consentire, uelut Moawia p. 27^b 1 *μακρὸς τὴν ἕλιζιαν*, Elmacino p. 57 *procerus* dicitur, Merwan hic p. 27^b 27 *γλαυκὸς ἐρυθρομέλας*, illic p. 68 *oculis glaucis et capillitio subflauo*, Abd Almalik p. 28^a 6 *μακροπρόσωπος* ut apud Arabem p. 80 *ore magno et hiante*, Suleiman p. 28^a 26 *πολυράγος* itemque illic p. 89 *heluo, comedens singulis diebus circiter centum libras*, Omar II p. 28^b 8 *ἔχων ὠτειλὴν ἐν τῷ προσώπῳ* perinde atque Elm. p. 91 *in facie sua habens uestigium uolueris a bestia ei inflictū, unde et 'cicatrice notatus' uocabatur*, Hiseham Elm. p. 97 *mediocri erat statura, candidus quidem sed uergens tamen ad flauedinem, et pulchre luscus* ut hic p. 28^b 24. sed non omnia uera ac monumentis probata poterat is genethliacus tradere, qui de numero regum deque temporis spatio mera somnia ederet. unde sequitur, ut partem euentu doctus, partem halucinatus dixerit. igitur commissuram si indagaueris, qua utraque pars conecitur, aetatem huius nebulonis teneas. atqui usque ad Manssurem alterum Abassidarum, quem uenicensimum numerat, omnia recte procedunt: nam Alim etsi omittit, nouit tamen et indicat p. 27^a 21, Hasanem et Muawiam II suo iure praeterit; Ibrahimum quod in numerum recepit p. 29^a 22, cum aliorum scriptorum Arabum tum Elmacini p. 104 sq. defenditur testimonio cf. G. Weilli hist. chalif. t. I p. 681. sed postea inde a XXI regno omnia susque deque feruntur, ne Harunis Arraschid quidem, qui debebat XXII loco tractari, ullum est uestigium. principium turbarum in Mahdi Manssuris filio rege XX conspicitur, quem etsi patri successisse probe norat, tamen nihil sic memorauit ut certum sit eum res ab illo gestas nouisse. grauius

¹³ in codice quarto Laurentiano xxviii 94 ceteris longe antiquiore saeculi xii Stephani libellum olim infuisse argumenti tabula saeculo xvi addita testatur, nunc cum postremis schedis etiam hic libellus deperditus est; fuerat illius syllogae astrologicae caput *ῥαα*. deo haec V. Rosei schedis.

est quod Arabes in Asiam minorem inde ab a. 776 identidem irrupisse, a. 782 adeo Chrysopolin usque processisse et Marte propitio Irenen imperatricem ad turpes pacis condiciones compulisse ignorat. sufficiunt haec ut libellum nostrum regnante Mahdi, ut quam cautissime dicam, non post a. 776 scriptum esse demonstratur. sed accedit quod qui Mahdim excepit Hadi chalifa p. 30^b 6 contra usum dicendi eo modo notatur quo manifestum fiat scriptorem rerum futurarum ignarum hoc unum ausum fuisse praedicere *ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους*, verba *ὁ τούτου υἱός* post adiecta esse quam filium Mahdis successisse conpertum esset. longe uero grauissimum argumentum in temporum rationibus situm est.

nempe regum tempora tecte ea quidem et summatim sed satis recte definiri solent. neque enim solum imperii Arabici sed etiam singulorum regum fata inprimis a Saturni per zodiaci signa motu repetuntur. cuius perihodum cum tricenum annorum genethliaci statuerint, sequitur ut per singula zodiaci signa Saturnus binis annis et dimidio transeat. iam uero cum regum anni fatales loco Saturni adnotato indicentur, quamquam, ut Firmici utar uocabulo, platice hoc fit i. e. signo tantum, non partibus signi (nisi forte tali formula *ἐπὶ τὸ τοῦ σκορπίου τέλος, ἐπὶ τὴν τῶν διδύμων ἀρχήν* partes designantur), ne dicam minutis notatis, tamen quot fere annos cuique regi scriptor tribuerit, numquam dubium esse potest. atque regnorum XIX priorum fines ita constituuntur, ut non poterat nisi qui regum annos fatales accuratissime cognitos haberet. proficiscitur astrologus a cancri parte XXIV (cf. p. 21^b 23 cum 23^b 23), Mohammedem diem obiisse uult p. 26^a 22, cum Saturnus ad extremum scorpium accessisset et intra suos fines h. e. scorpii partes XXV usque ad XXX uersaretur: itaque Mohammedi annos quater binos quattuorque dimidia cum aliquot mensibus adscripsit. atqui Mohammed Medinae d. XIX sept. 622 susceptus, d. VIII iun. 632 mortuus nouem annis et paene nouem mensibus regnauit: hic scriptor a mense aprili a. 622 profectus (cf. p. 21^a 9) decem annos duosque menses prophetae Arabum tribuit. sed in ceteris regibus Saturni loci multo neglegentius notantur, ut facilius sit temporum aequatio. sic idoneus planetae et regnorum consensus rationem ineunti apparebit usque ad XIX Mansurem, qui cum a d. IX iun. 754 usque ad VII oct. 775 annis XXI mensibus quattuor imperium gubernarit, p. 30^a 8. 32 Saturno a capricorno usque ad libram uel per signa plus quam octo, minus quam nouem transeunte regnasse satis recte indicatur: nam ad annos XXI menses IV explendos opus fuit octo signis nonique partibus XVI percursis. non conuenit ratio in Mahdi. huic Saturni per sex signa meatum h. e. annos circiter XV genethliacus ascripsit, rerum memoria non amplius annos IX menses X tribuit. manifestum igitur tenemus inpostorem mendacii ipso Mahdi regnante compositi.

hinc aut egregie fallor aut tempus, quo hic libellus ortus est, etiam accuratius definiri poterit. nam cum consentaneum esset per duodecim Saturni reuolutiones Arabum imperium duraturum esse (cf. p. 30^b 35), ut Saturno duodecimum in cancri partem XXIV reuerso cum ultimo rege regnum ipsum exstingueretur, longe alia hic scriptor ex siderum obseruatione percepit: cum septimum Saturnus in arietis signum ingressus esset (cf. p. 30^a 29), propter damnum Saturni Venerisque (ib. ^b 32)¹⁴ fore ut finis esset imperii: sic fit ut anni CCCLX non expleantur, sed

¹⁴ hoc ipsum scriptor p. 30^b 34 memorat se iam in principio libri exposuisse. itaque aut intercudit aut deletus est de causis imperii conlapsuri locus fortasse post p. 23^b 21.

desint perihodorum Saturni quinque integrarum anni CL et temporis spatium quod Saturni inde ab ariete usque ad cancri XXIV partem cursus septimus sibi poscit h. e. anni nouem et menses quinque quattuorue ¹⁵. imperium igitur Arabibus non amplius ducentum annorum et aliquot (septem uel octo) mensium conceditur. sed ne hoc quidem tempore intactam fore Arabum potentiam genethliacus perspicere sibi uidebatur, immo per CLII tantum annos populum illum ualentem potentemque futurum esse (p. 23^b 19), inde per reliquos XLVIII annos eius uires debilitatum iri. hi anni prosperae fortunae si, ut necessarium est (cf. p. 12) a m. sept. a. 622 deducuntur, desinunt in m. sept. a. 774. cum autem Arabum in fines Romanos incursiones iam a. 776 coeptas scriptor ignoret, quid ueri est similius quam ab eo anno quo commentabatur eum tempora Arabum regno aduersa repetere uoluisse? quae si recte disputata sunt, ante finitum a. CLIII h. e. ante m. sept. a. 775 coepit scriptor commentari, commenta edidit anno 775 extremo aut ineunte proximo, postquam nuntium de mortuo Manssure et de filio successore accepit.

Sumpsimus modo nobis tempora Arabum ab eo mense et anno deduci, quo Mohammed regnare re uera coepit, neque profecto aliunde expectaueris genethliacum computationem sideralem repetiturum fuisse. sed hic ut est animo supino, rem secus instituit. cum enim fingat accessisse ad se Epiphanium Arabem mercatorem, qui Mohammedis principatum mense aprili eiusdem anni emicuisse certiore se faceret, iam non illius mensis diem ab hospite exquirat, ut eius diei constellationem calculo assequatur, sed eius potius diei horaeque, qua res nouas audiuerat, apotelesmata indagat p. 21^b 14. uel in hoc specimine cernas, temporum quam non diligens fuerit: indidem enim euenit ut in Mohammedis regno definiendo a uero aberraret (u. p. 12). in ceteris usque ad XIX regnis cum numeri cum Arabum annalibus concordent, discordant ab eo temporis momento, unde scriptor ipse proficisci se simulat. sed hoc ipsum quaeritur, uaticinia ista quo anno facta esse fingantur. in qua re non solum a Cedreno sed etiam inter se dissentire exempla uidentur. ea quaestio ut est spinosa, ita et solui potest nec fructu carebit. Vindobonensis enim codex solus in titulo opusculi annum mundi 6129 indicat, qui a kal. sept. a. Chr. 620 usque ad extremum mensem augustum a. 621 uertebatur, idemque p. 21^a 9 indictione IX, quae cum illo anno plane congruit, mense aprili Mohammedem tradit emersisse. ipsa narratio poscit ut eodem anno labente Epiphanius hunc nuntium Stephano attulisse credatur. quod quoniam mense septembri accidisse dicitur, iam neque in annum m. 6129 neque in ind. IX cadit, cum kal. sept. proxima indictio nouusque annus mundi incipiat. et ut hanc largiamur negligentiam, obstabit quod mensis thoth die V h. e. sept. d. II, nuntius adlatus esse p. 21^b 15 dicitur ¹⁶, licebit enim locum in codice Vindob. turbatum et mancum ex ceteris libris corrigere: hoc enim non potest nisi ad a. 620 referri, quo re uera feria tertia uel Martis dies a. d. IV non. sept. fuit ¹⁷.

¹⁵ de hac re quae uerba p. 30^b 35 sq. leguntur manca sunt, quod forsitan non casu factum sit, quo modo explenda sint, ex superiore disputatione patebit.

¹⁶ hunc diem recte indicari eo quoque confirmatur, quod scriptor tertia diei hora cancri partem xxii medium caelum obtinisse tradit p. 21^b 19: quem locum satis accurate denotari ED. SCHOENFELDIUS collega coniunctissimus me docuit.

¹⁷ multo certius quam quo supra usus sum argumento caussam opineris examinata siderum positura iudicatum iri, neque ego omisi astronomum amicissimum his quaestiunculis fatigare: qui interpellatorem inportunum quam patienter tulerit, gratus meminero. sed computatio multis modis instituta hoc unum arguit,

ergo, nisi cui placebit eum sibi fingere scriptorem, qui nuntium fecerit septem mensibus ante euentum afferri, demonstratum est numeros codicis Vindob. falsos esse interpolatorique deberi. at ueteri profecto interpolatori. nam ab eisdem numeris profectus iam illius exempli editor, quod Cedreno siue eius auctori praesto erat, eo adductus est ut anni a creatione 6130 septembrem proponeret, isque eodem quo nunc cod. Vind. p. 21^b 15 laborat hiatu deceptus cum eius mensis non feriam sed diem III indicari putaret, scite et conueniente ratione feriam V adscripsit. Ceteri libri num ueriores docent? uno tantum loco p. 21^a 9, quo Mohammed proditiisse nuntiatur, annum memorant a Philippi Aridaei regno uel ab Alexandri magni excessu DCCCCXXXII, qui coepit d. XXIV mart. a. 608 p. Chr. quae notatio eatenus saltem aptior est, quatenus eiusdem anni finibus utrumque mensem, aprillem et septembrem comprehendit. neque uero cum rebus Arabum conciliari ullo modo potest, neque iam a. d. IV non. sept. in feriam tertiam incidit: id factum est d. II m. sept. 609, qui dies est anni 933 Philippii. Nodum facile expediet qui subsidia qualia genethliaco praesto fuisse oporteat meminert. annales eum expressisse atque inde tempora regnorum petiisse eo magis necessarium est, quo minus curauit, ut utraque numerorum summa, et ea quae a principio Mohammedis et ea quae a constellatione ista colligitur, exaequaretur. porro quod tertia diei hora genituram regni Arabici sibi exploratam p. 21^b 15 dicit, non potuit siderum posituram in ipso caelo seruare, sed ex Ptolemaei tabulis manualibus computando eruere debuit. iam nero aut omnia incerta erunt aut hoc certum est, ut uidimus, solum annum 620 p. Chr. posse indicatum esse. hoc anno uertente simul annus Philippi 944 a. d. XII kal. apr. coepit et annus Seleucidarum 932 kal. oct. atque hunc ipsum anni numerum codices Laurentiani et Monacensis testantur: cui quod falso addidit interpolator *ἀπὸ ἀρχῆς Φιλίππου* furca expellendum erat etiam si nusquam spuriae originis nota haesisset, quam unus ex Laurentianis seruauit. ergo in annalibus quibus utebatur genethliacus hegiram anno Seleucidarum 932 adnotatam inuenerat eumque annum tenuit: cui cum duodecim annos sciret addendos esse, ut annus Philippi euaderet, quem nosse debebat qui Ptolemaei tabulas adhibiturus esset, uideretque annum Philippi 944 extremo m. martio a. p. Chr. 620 initium capere, iam nil moratus utriusque anni principium diuersum anni 944 Phil. diem eum qui cum Alexandrinorum thoth die V congruit h. e. mensis mechir diem XIV—XV ad calculos uocauit Ptolemaei ope ponendos, sibi sine dubio uidebatur sapere, cum eodem anno et Arabum prophetam extitisse et sidera de ea re sibi consulta narrabat. Annorum a kal. oct. a. 312 a. Chr. deductorum inter omnes notum est diuturnum apud scriptores Syros usum fuisse: summa igitur cum probabilitate ad Syri alicuius auctoritatem cum anni notationem tum cetera quae ad rerum fidem hic scriptor memorat referemus. quod ideo moneo, quoniam hae uia testimonium ni fallor antiquissimum de hegirae tempore accepimus (m. apr. a. 621): quod etsi distat ab Arabum memoria, tamen examinandum erit peritioribus.

genethliacum Ptolemaei tabulis neglegentissime usum esse. secundum illas anno Phil. 944 m. mechir d. xiv hora XXI Saturnus in cancri parte decima, Venus in prima uirginis parte uersabatur. sane diebus proximis, mechir XII et XIII Venus, ut p. 22^a l. 23^b 8 traditur, in leonis signo fuerat. attamen uel sic intellegitur etiam siderum ratione annum 620 Chr. confirmari. nam etiamsi proximo anno 945 Phil. uel 621 Chr. Saturni positura melius cum mense dieque congruit, tamen Veneris locus longius abest: immo, quod tacere scriptor non poterat, cum Saturno Venus coniungitur in eadem cancri parte XXIII.

Num ad Arabes quoque, quorum maxime intererat ista scire, hoc opusculum delatum sit ibique similia studia excitauerit, non meum est quaerere; interim conferri possunt quae *al Kindi* de Saturni coniunctionibus Arabum fata designantibus tradit, de quibus docte nuper O. Lothius commentatus est *morgenl. forschungen* (Lips. 1875) p. 263 sqq. sed Graeculi profecto mirum est dictu quo plausu has nugas exceperint quamque diu in sinu gestauerint. ei rei cum interpolationes in primis proboemii, tum uero mutationes documento sunt quas libellus subiit. quippe mendacia, qualia de regibus postremis scriptor ediderat, fieri non potuit quin mox rerum euentu detegerentur. igitur uacillans fides aliquo modo sustentanda erat. atque egregiam machinam is molitus est, a cuius exemplo codex Vindobonensis pendet: resecta paenultima libelli scheda regna sex inde ab XVIII sustulit et damnum de suo ingenio sic restituit ut duodecim regnis enarratis, ceterum lacunis identidem notatis plus XL reges efficerentur¹⁸, oblitus tamen est locis p. 23^b 19. 23 sq. mutandis fraudem celare: hoc factum esse statim post a. 861 Chr.¹⁹ apparet. sed has repugnantias, ut ex Cedreno scimus, extitit qui tolleret homo mehercle callidus: is etiamsi duodecim Saturni perihodis inepte dierum annuorum numerum substituit, tamen non inperite et uitiosam diei annique in illo exemplo notationem correxit (cf. p. 10. 14) et prosperae fortunae annis CCCIX, aduersae LVI praefinitis effecit, ut diutius fides libello refecto haberi potuerit: huius mutationis testem, quem iam a. 926 scripsisse p. 10 uidimus, attulit Cedrenus²⁰.

etiam imitationis indicium habeo quod non uidetur omittendum esse. nullus, ut dixi, in hoc opusculo rex Arabum futurus praedicatur, quin eius facies corporisque habitus accurate describatur. ouum ouo non est similius quam hae notationes descriptionibus heroum Graecorum Troianorumque illis sunt, quas praeter Daretum Phrygium Ioannes Malala Ioannes Tzetzta Isaac Porphyrogenneta (in Hinckii Polemone p. 80 sqq.) alii exhibent; quippe eisdem plane uerbis utraeque definiuntur. alebant autem characterismon non solum physiognomiae studia sed etiam codices imaginibus inlustrati. et heroum quidem descriptiones dubitari uix potest quin lineamenta coloresque earum reddant imaginum qualibus non minus historiae fabularis libros distinctos fuisse par est quam Aratea Dioscoridea alia. ne Stephanum quidem istum si quis saeculi mori et desiderio ita obtemperauisse statuerit ut exemplar suum imaginibus chalifarum pictis ornandum curaret, temere iudicauerit. quod quo iure dicam accipe. inter

18 hunc locum Vindobonensi proprium extremo libello seorsum subieci p. 31 sq.

19 primum regem quem interpolator tractat octauum esse significat a rege xvii, in quo continuus uaticinationis ordo hiatu interruptus erat. sed de hoc non tam certa praedicantur quam de sequente (xxvi) p. 31* 21: quae nisi in Mutawakkilum in nullum cadunt. hic et ense interfectus est m. dec. 861, eique bella intestina gerenda erant (cf. Weilius hist. chalif. II p. 356 sq.) et regnante eo Syria aliaeque orientis regiones terrae motu a. 856 iterumque a. 859 (cf. Elmacinus p. 189 sq.) uexatae sunt. huic qui antecedit Wathik frater d. x m. aug. 847 mortuus erat. regnauit igitur Mutawakkil annos xiv menses quattuor. at astrologus eius regnum cum Saturni per septem signa et aliquot octauum partes meatu exaequat, igitur Saturni perihodum tam ignarus artis est ut annorum bis duodenum taxet. reliqua non perlustres quin ex mero arbitrio ficta sentias. qua re cum post Mutawakkili mentionem lacuna ab interpolatore notetur, sequitur ut iste de successore Muntassiro nondum certi quicquam audiuerit, cum scriberet.

20 sciri nequit, qua libelli forma scholii quod ex codice Vaticano p. 9 protulimus auctor usus fuerit, sed ne is quidem post a. 986 scripsisse potest.

fati Leoni Armenio imminentis signa hoc quoque memoratur in Theophanis chronographia continuata I 22 p. 35 sq. Bonn. (cf. Cedrenus t. II p. 63, 7 et Zonaras XV 21) καὶ γὰρ ἦν αὐτῷ δέος τῆ ψυχῆ ἐγκαθήμενον ἐκ τινος χρησιμολογίας, ὡς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν κατὰ σάρκα γεννήσεως πᾶσαν τὴν ἀξιοθεῖσαν εὐδαιμονίαν καὶ βασιλείαν ἀποκείρεσθαι μέλλοντος. ὁ δὲ χρησμός ἦν Σιβυλλιακὸς ἐν τινὶ βίβλῳ εἰς τὴν βασιλικὴν βιβλιοθήκην ἐναποκείμενος, οὗ χρησμοὺς μόνον ἀπλῶς ἀλλὰ καὶ μορφὰς καὶ σχήματα ἐχούσῃ [ἔχουσα ed. Theoph.] τῶν γενησομένων βασιλέων διὰ χρωμάτων. ἦν οὖν λέων θηρίον μεμορφωμένον, ἧ στοιχεῖον κεκαρσμένον ἀπὸ τῆς ἑσπερας μέχρι τῆς γαστρὸς αὐτοῦ· τοῦτον κατόπιν ἀνίρ τις ἐπιθέων δόρατι καιρίαν ἐδίδον πληγὴν τῷ θηρίῳ διὰ τοῦ ἧ. πολλοῖς οὖν πρὸς σαφήνειαν τοῦτον δευθέντος ὁ τηρικαῦτα τὴν τοῦ κοιμιστορος ἐπανηρημένος ἀρχὴν μόνος διετρέφαν τοῦ τοῦ χρησμοῦ, ὡς Λέοντας οὕτως καλούμενον βασιλέως τινὸς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως θανάτῳ ὀλεθρίῳ μέλλοντος παραδίδοσθαι. uariat Genesisius p. 21, 22 Lachm. ἦν γὰρ αὐτῷ ἐκ τινος συμβολικῆς (sic) βίβλου ὁ ἀναρέσιμος χρόνος μειωημένος, ἀνιγματιζούσης μεταξὺ τοῦ τε ἧ καὶ φ. τῶν στοιχείων τὴν κατακλιθεὶς λέοντας θηρὸς ξίφει διαπερονηθεῖσαν, ἦτοι μεταξὺ Χριστοῦ τῆς γεννήσεως καὶ τῶν φώτων αὐτὸν ἀναρεθῆναι τὴν θηριότροπον Λέοντα, tacet Georgius monachus p. 691 Mur. itemque ceteri quos inspexi, Leo gramm. Symeo mag. Ephraemius Manasses, nisi quod Glycas p. 534, 12 notam sibi rem fuisse saltem indicat. Leo in uigilia natali saluatoris a. 820 interfectus est. de qua re licet uaticinium ex euentu factum sit, non tamen multo post Leonis mortem ille oraculorum liber potest scriptus esse, ut pote quo tamquam fundamento fabula superstructa sit a scriptoribus proximi saeculi ineuntis narrata. quin largiar totam fabulam fictam esse. nam sic quoque constabit nono saeculo librum extitisse quo imperatorum quique fuissent quique futuri essent fata significabantur, imaginibus imperatorum inlustratum. quod institutum esse ad exemplum huius opusculi procliuis est ac paene necessaria coniectura.

Recensio huius libelli ad codices potissimum Laurentianos et Monacensem ex uno omnes archetypo oriundos exigenda est: quos multo quam exemplar Vindobonense propius a pristina forma abesse eis efficitur quae supra de temporibus deque retractatione disseruimus. at codicem Vindobonensem p. 15 intelleximus ab exemplo deduci, quod uix uno post ipsius libri ortum saeculo circa a. 862 factum esset. itaque non mirandum quod hic liber etsi audacissimam interpolationem, etsi plurimas uerborum mutationes mero ludibrio factas, etsi denique incredibilem orthographiae negligentiam prae se fert ut scateat uitiis (quae ut par erat tunc tantum adnotauimus, cum uaria lectio subest), tamen egregiam opem restituendo libello attulit non solum lectionibus ueris et genuinis sed etiam magis eo praestans, quod ab interpolationis labe saepe numero integer est. nec dubito quin plura hoc auctore recepturus sit cui licebit altero eiusdem generis libro meliorem uel antiquiorem uti: nunc prudentius erat ea tantum illinc adsumere quae necessaria essent. Ceterum planetarum signorumque non nomina sed notas tantum libri exhibere solent, neque aliter in aliis artis uocabulis fit: ego pro his notis quas plerique nostratium non satis norunt nomina scripsi.

Iam ipsum librum propositurus eram. quem tamen cum charta his prohoemiis concessa non caperet, ad proximum scholarum indicem seponi oportuit.

